

ІДЕЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ (КІНЕЦЬ XVIII – XIX СТ.)

У статті розглянуто основні ідеї педагогічної майстерності в науковій спадщині західноєвропейських мислителів кінця XVIII – XIX ст. Детально проаналізовано вимоги до особистості вчителя, його професійної діяльності, викладені в працях Йоганна Генріха Песталоцці, Йоганна Гербарта, Адольфа Дістервега, Фрідріха Бенеке, Карла Шмідта та інших.

Ключові слова: педагогічна майстерність, ідеї педагогічної майстерності, західноєвропейські мислителі, педагогічний такт, професійна підготовка вчителя.

Основними вимогами, які висуває сучасне українське суспільство до науково-педагогічних і педагогічних кадрів, є підвищення їх професійного рівня та вдосконалення педагогічної майстерності. Це зазначено в ряді нормативних документів, зокрема в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Законі України “Про вищу освіту” (ст. 58). Вимоги до вчителя, які постійно змінюються та посилюються, зумовлені важливістю й винятковою оригінальністю педагогічної діяльності та запитамі сьогодення.

В умовах інтеграції України в світовий європейський простір покращенню професійної підготовки вчителя, конкурентоспроможного, готового до життя та інноваційної творчої педагогічної діяльності в системі ринково-демократичних відносин, його компетентності й здібностей сприятиме вивчення та впровадження в навчально-виховний процес освітніх закладів передових західноєвропейських ідей педагогічної майстерності.

Аналіз широкого кола наукових джерел засвідчило значну увагу вітчизняних і зарубіжних учених (С. Ананьїн, К. Єльницький, С. Золотарьов, Є. Мединський, Ю. Паротц та ін.) до проблеми розвитку особистості вчителя.

Західноєвропейські педагогічні ідеї та важливі засади підготовки вчителів висвітлено в працях Л. Вовк, Н. Волкової, Б. Года, Є. Дзюби, Б. Євтуха, Є. Коваленко, В. Кравець, О. Лавриненка, М. Левківського, А. Піскунова, А. Сбруєвої, Т. Усатенко та ін. На нашу думку, більш ґрунтовного розгляду потребує питання формування основ педагогічної майстерності майбутнього вчителя у поглядах провідних культурно-освітніх діячів Західної Європи кінця XVIII – XIX ст.

Мета статті – проаналізувати основні ідеї педагогічної майстерності в науковій спадщині західноєвропейських мислителів кінця XVIII – XIX ст.

Кінець XVIII – XIX ст. в Україні характеризується формуванням системи народної освіти, яка мала відповідати нагальним потребам соціально-економічного й культурного розвитку тогочасного суспільства. Перед українською елітою постало питання професійної підготовки вчителя як носія загальнолюдських цінностей та національних культурних традицій, різнобічних глибоких знань і педагогічних умінь.

Значний вплив на розвиток освітньої галузі та підготовку педагогічних кадрів в Україні кінця XVIII – XIX ст. справили різноманітні ідеологічні течії, представники яких у своїх працях особливу увагу приділяли особистості вчителя, удосконаленню його професійної майстерності.

Видатний швейцарський педагог-демократ Йоганн Генріх Песталоцці (1746–1827) велику роль у навчанні й вихованні учнів відводив учителю, основне завдання якого

вбачав у різнобічному та гармонійному розвитку всіх природних сил і здібностей дитини. Це можливо лише тоді, коли педагог, на переконання Й. Г. Песталоцці, щиро любитиме дітей, почуватиме себе їх батьком [1, с. 588; 3, с. 302]. У праці “Лебедина пісня” Й. Г. Песталоцці наголошував, що “духовні сили, здібності до майстерності і професії без віри і любові стають невичерпним джерелом тваринної турботи, а вона завдає великої шкоди природовідповідному розвитку людських сил” [5, с. 318]. Любов і прихильність педагога і учнів – це основа навчально-виховного процесу. Завоювати симпатії учнів, налагодити контакт з ними, користуватися повагою серед дітей, як твердить Й. Г. Песталоцці, може лише той учитель, який має такі якості, як кмітливість, життєрадісність, безпосередність, скромність, моральна чистота.

Заснувавши Бургдорфський інститут, який об’єднував кілька середніх шкіл, Й. Г. Песталоцці створив своєрідну базу для професійної підготовки вчителів – справжніх майстрів своєї справи. Підготовка в інституті мала переважно практичний характер. Крім теоретичних занять, учні обов’язково відвідували уроки досвідчених педагогів. Розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів сприяло проведення ними практичних занять у молодших класах та публічне обговорення їх. На педагогічних радах учителі обмінювалися своїм досвідом, розповідали про свої успіхи й невдачі при використанні “методу” Й. Г. Песталоцці, висловлювалися щодо навчально-виховних заходів [3, с. 303; 5, с. 276–322].

Зауважимо, що Й. Г. Песталоцці звертав особливу увагу на виховну роботу вчителя, яку в навчальних закладах проводили відповідно до розробленої Й. Г. Песталоцці ідеї про взаємозв’язок виховання й розвитку дитини. Виховання повинно дати дітям гарну трудову підготовку, розвиваючи їх фізично та духовно. Усвідомлюючи важливе значення виховного впливу особистості вчителя на дітей, учений вимагав дотримуватися у своїй діяльності педагогічного такту [3, с. 302–303; 5, с. 276–322].

Великого значення педагогічному такту як здібності, що робить із виховання мистецтво і із вихователя художника, надавав послідовник Й. Г. Песталоцці, німецький філософ, психолог, педагог І.-Ф. Гербарт (1776–1841). Такт, як зазначав науковець у своїй праці “Перші лекції з педагогіки”, “утворюється вперше лише в результаті практичної діяльності шляхом впливу на наші почуття пізнаваного при цьому, цей вплив буде позначатися так чи інакше залежно від нашого настрою” [5, с. 328]. Отже, учитель має навчитися керувати своїм настроєм, почуттями, емоціями. На переконання І.-Ф. Гербарта, за допомогою роздумів, міркувань, досліджень, науки вихователь готує себе, свою душу, свій розум і своє серце для того, щоб правильно сприймати, розуміти, відчувати й обговорювати ті випадки, які йому передають, розповідають, і ті випадки, в які він потрапляє [5, с. 329–330]. І.-Ф. Гербарт робить висновок про те, що тільки в діяльності, шляхом практики, навчаються мистецтва, набувають такту, умінь, винахідливості, спритності; за допомогою практики мистецтва навчається лише той, хто попередньо вивчив науку, шляхом роботи думки засвоїв її, уподібнив її собі й наперед визначив ті враження, які досвід повинен справити на нього [5, с. 330; 7, с. 559].

І.-Ф. Гербарт важливу роль відводив авторитету вчителя, який напряду залежить, на думку вченого, від педагогічного такту: “Якщо вихователь не володіє цим тактом, то його особистість ніколи не матиме ваги; авторитет його не буде мати значення, і він ніколи не буде в змозі, хоча й повинен, одним словом і присутністю здійснювати той виховний вплив, який повертає до порядку й перемагає неприборканість дитини набагато правильніше і краще від усіх примусових заходів” [5, с. 331–332].

У своїх працях “Перші лекції з педагогіки”, “Загальна педагогіка, виведена з мети виховання” та інших І.-Ф. Гербарт неодноразово наголошував на тісному зв’язку

науки й практики, що надзвичайно важливо для вчителя. Від педагога він вимагав “науковості та сили думки”. Наука про виховання служить педагогу очима, що дають йому можливість чітко бачити, що він робить [3, с. 336–337].

Питання формування педагогічної майстерності були в центрі уваги німецького педагога-демократа А. Дістервега (1790–1866), якого по праву називали “вчителем німецьких учителів”. Спираючись на принципи природовідповідності, культуровідповідності та самодіяльності у вихованні дітей, він сформулював цілу систему дидактичних правил, викладених у його книзі “Керівництво до освіти німецьких учителів”. У цій праці міститься низка важливих для вчителя порад і рекомендацій щодо самоосвіти, систематичного вивчення педагогіки та методики, удосконалення професійної діяльності.

А. Дістервег окреслив основні вимоги до особистості вчителя: високий рівень професійної компетентності; любов до дітей; наявність таких рис, як рішучість, енергійність, тверда воля, громадянська мужність і власні переконання; постійне самовдосконалення й самоосвіта; бути взірцем і авторитетом для учнів. Учений сформулював для вчителів “правила навчання” [5, с. 407–414]:

1. Намагайтеся зробити навчання захопливим (цікавим). Навчання цікавим стає завдяки різноманітності, жвавості вчителя, його особистості в цілому. Саме від особистості вчителя, на думку А. Дістервега, залежить, чи буде навчання цікавим для дітей. На переконання вченого, різноманітність не є головною. “Важливіше жвавість, рухливість, бадьорість учителя, його природна любов до викладання і занять з дітьми, його радість при успішності навіть слабких спроб” [5, с. 407].

А. Дістервег виділив шляхи досягнення жвавості: 1 – спостереження і спілкування з людьми, які вирізняються повнотою духовного життя, правильним способом життя, не позбавленого, однак, оживляючої різноманітності; 2 – спостереження за нескінченною діяльністю в природі (“Ми живемо лише тоді, коли буваємо діяльні” [5, с. 408]), що дає уявлення про цінність і значення життя; 3 – спілкування зі світом дитини і проникнення в її думки і судження; 4 – високе релігійне розуміння мети буття і думка про покликання людини бути діяльною, доки існує світ [5, с. 408].

2. Навчай енергійно. “Лише людина рішуча, енергійна, з твердим характером, яка знає, чого хоче, чому вона хоче і які засоби ведуть до виконання її волі, – лише така людина може виховати рішучих, енергійних, сильних характером людей” [5, с. 409].

3. Примушуй учня правильно усно викладати навчальний матеріал. Стеж завжди за гарною вимовою, чітким наголосом, ясним викладом і логічною побудовою висловлювання. На переконання А. Дістервега, стійка увага вчителя, його зовнішня виправка, добре розвинуте мовлення є найбільш істинними, єдино ефективними засобами. Учитель має бути уважним до кожного учня, володіти великим терпінням і мовно-мовленнєвою компетенцією. “Говорити самому (тобто навчати) значно легше, ніж змушувати говорити іншого: привчати його до правильного, швидкого читання. Це вимагає неймовірного терпіння, постійної уваги до учня: не тільки до змісту його мовлення, а також до форми і способу викладу” [5, с. 409].

4. Ніколи не зупиняйся. Розмірковуючи про педагогічну майстерність учителів, А. Дістервег наголошував на необхідності постійного навчання й самоосвіти педагога: “Навчання для самого вчителя є найвищою школою самоосвіти” [5, с. 412].

Досліджуючи педагогічну творчість А. Дістервега, А. Салиханович акцентує увагу на виділених ученим умовах самоосвіти. Однією з умов будь-якої самоосвіти є безкорислива любов до істини: “Прагнення до істини передбачає велику безкорисливість. Тут не може бути турботи ні про себе, ні про інших, ні про потреби. Хто не любить істини всім своїм єством, той ніколи не знайде її” [6, с. 171].

Самоосвіта, щоб не бути розкиданою й безсистемною, повинна мати якийсь центр, який би спрямовував усю увагу. Таким центром для будь-якого вчителя має бути його спеціальність, той предмет чи ті предмети, які він викладає [6, с. 172].

А. Дістервег значну увагу приділяв практичній діяльності. Кожен, хто бажає стати вчителем, повинен відвідувати зразкові уроки, учитися в гарних педагогів і сам давати зразкові уроки. Викладання є мистецтво, а будь-якого мистецтва можна навчитися лише шляхом постійних вправ [6, с. 172–173].

Відомий своєю працею “Керівництво до виховання й навчання” німецький психолог і педагог Ф. Бенеке (1798–1854) надавав значення підготовці вчительських кадрів та формуванню їх педагогічної майстерності. Вихователь, на думку вченого, повинен з’ясувати для себе вищі норми людської досконалості. Особиста досконалість вихователя є одним із засобів виховання. Водночас Ф. Бенеке застерігає від хижування й самовихвалювання: “Не варто постійно виставляти себе як зразок для наслідування, чим грішать самовдоволені й зледащілі вихователі” [2, с. 105].

У педагогічній діяльності особистісне зростання, самоосвіта вчителя є однією з умов досягнення професіоналізму. Ф. Бенеке наголошував: “Необхідно багато працювати над вивченням “мистецтва виховання” і “науки виховання”, щоб з’ясувати всі засоби і всі показники для виховання” [2, с. 105].

Учений рекомендував вихователям дотримуватися педагогічного такту, не підвищувати голос, уникати зневажливого тону. Вихователь повинен, не обмежуючись пасивним очікуванням, впливати на прискорення розвитку дитини, зрозуміло, без будь-якого насилля над її особистістю [2, с. 106].

Відомий німецький педагог-антрополог XIX ст. К. Шмідт (1819–1864) у своїх працях розмірковував про професійну підготовку вчителя, велику увагу приділяв особистості педагога і його ролі в навчанні й вихованні учнів.

Вищою школою для навчання вчителів народних шкіл, на думку науковця, має стати семінарія, мета якої – дати вихованцям ґрунтовну загальнолюдську, релігійно-моральну, справжню національну освіту; теоретично ознайомити їх із завданнями навчання й виховання та вказати можливі шляхи їх вирішення; практично через наочність і вправи навести їх на шлях, на який їм доведеться стати в практичній діяльності [8, с. 321].

К. Шмідт вважав, що в людині є все – “від плазунів – до царства вічного”, в ній розгортається весь світ у всій його багатогранності. Він був переконаний, щоб виховати дитину, учитель повинен вивчати її природу, оскільки дитина є частиною природи.

Учитель, виховуючи учнів, повинен бути чуйним, добродушним, не залишати поза увагою жодного вчинку вихованця. К. Шмідт вивів правила, якими повинен керуватися кожен педагог у своїй виховній діяльності:

- 1 – не вважати жоден недолік у вихованця нікчемним і не вартим уваги;
- 2 – негайно вжити доцільних заходів до “лікування” поміченої моральної хвороби вихованця;
- 3 – при виправленні недоліків потрібно знищити все, що спричиняє їх;
- 4 – не варто оцінювати недоліки дитини мірою дорослої людини;
- 5 – потрібно збудити у вихованця бажання й рішучість виправитися від недоліків, вселити йому мужність і віру у власні сили;
- 6 – надати вихованцю засоби для виправлення, які необхідно співвідносити з його індивідуальними особливостями;
- 7 – не варто при виправленні вихованця нехтувати допомогою його товаришів: нерідко товариші швидше виправлять його, ніж сам наставник;

8 – потрібно поводитися з вихованцем відкрито, прямодушно і з любов'ю, надаючи віру в його добрі починання й надію на його виправлення;

9 – не варто набридати вихованцю своїм наглядом: безперервний і невсипущий нагляд може зробити з нього хитру й нерозумну людину [4, с. 137].

Праці К. Шмідта (“Книга про виховання” (1854), “Гімназійна педагогіка” (1857), “Лист до матері про фізичне і духовне виховання дітей” (1858), “Історія виховання і навчання” (1860), “Історія педагогіки, викладена у всесвітньоісторичному розвитку і в органічному зв'язку з культурним життям народів” (1880)) мають значення в становленні особистості вчителя, розвитку його професіоналізму та педагогічної майстерності.

Висновки. Наукова спадщина західноєвропейських мислителів кінця XVIII – XIX ст. є досить цінною, а їхні погляди на особистість та професійну діяльність учителя становлять неабиякий інтерес з огляду на освітні реформи в Україні.

Західноєвропейські ідеї педагогічної майстерності вимагають подальшого, різнопланового дослідження. Перспективним є виявлення особливостей їх впливу на педагогічну діяльність учителя в Україні.

Список використаної літератури

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стереотип. – Київ : Академвидав, 2012. – 616 с.
2. Золотарев С. А. Очерки по истории педагогики на Западе и в России / С. А. Золотарев. – Санкт-Петербург : Изд-ние Бр. Башкатовых, 1910. – 261 с.
3. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки і шкільництва : навч. посіб. для студентів педагогічних навчальних закладів / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
4. Очерки по истории педагогики : пособие для занимающихся воспитанием детей и для учебных заведений, в которых преподается педагогика / сост. К. Ельницкий. – 5-е изд. – Санкт-Петербург : Изд-ние Д. Д. Полубояринова, 1903. – 157 с.
5. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / А. И. Пискунов. – Москва : Просвещение, 1981. – 528 с.
6. Салиханович А. История педагогики на Западе и в России / Александр Салиханович. – Петроград ; Киев : Сотрудник, 1917. – 272 с.
7. Соколов П. История педагогических систем / П. Соколов. – 2-е изд., исправ. и доп. – Петроград : Изд-ние В. С. Клестова, 1916. – 708 с.
8. Шмидт К. История педагогики Карла Шмидта, изложенная во всемирно-историческом развитии и в органической связи с культурной жизнью народов. История педагогики от Песталоцци до настоящего времени / К. Шмидт. – 3-е изд., доп. и испр. З. Ланге : пер. Э. Циммермана. – Москва : Типография Мартынова, 1880. – Т. 4. – Часть 1: Издание К. Т. Солдатенкова. – 596 с.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2014.

Рудь О. Н. Идеи педагогического мастерства в научном наследии западноевропейских мыслителей (конец XVIII – XIX в.)

В статье рассматриваются основные идеи педагогического мастерства в научном наследии западноевропейских мыслителей конца XVIII – XIX в. Подробно анализируются требования к личности учителя, его профессиональной деятельности, изложенные в трудах Иоганна Генриха Песталоцци, Иоганна Гербарта, Адольфа Дистервега, Фридриха Бенке, Карла Шмидта и других.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, идеи педагогического мастерства, западноевропейские мыслители, педагогический такт, профессиональная подготовка учителя.

Rud O. Ideas of Pedagogical Skills in Scientific Heritage of West European Thinkers (the late XVIIIth – XIXth century)

The article deals with the basic ideas of pedagogical skills in scientific heritage of West European thinkers of the late XVIIIth–XIXth century. Detailed analysis of requirements to the

personality of teacher and his professional activity in works of Johann Heinrich Pestalozzi, Johann Herbart, Adolf Distervega, Friedrich Benecke, and Karl Schmidt is considered.

Important role in training and educating students is assigned to teacher by Johann Heinrich Pestalozzi. The main task of teacher is in versatile and harmonious development of all natural forces and abilities of a child. The peculiarities of teacher's training in The Burhdorf Institute, established by J.H. Pestalozzi, and the role of teacher in the educational process are given.

The article analyzes the 'rules of training' for teachers, developed by Adolf Disterveg. The attention is stressed on conditions, allocated by scientist, including unselfish love of truth, consistency, concentration on specialty etc.

Friedrich Benecke gave great importance to teaching staff training and pedagogical skills formation. Scientific views on professional teaching practice, where self education is the main condition of achieving professionalism are grounded.

Scientific studies of German teacher-anthropologist of the XIXth century are considered. Karl Schmidt reflected on teacher's training, paying attention to his personality. The role of teacher in training and education of students is presented. The rules that should guide each teacher in his educational activities are given.

Key words: *pedagogical skills, ideas of pedagogical skills, West European thinkers, pedagogical tact, teacher's training.*